

2

Religia, latură importantă a comunicării în procesul cultural.

1. Cultură și religie în comunicare și condiționare reciprocă

Religia ca și arta, filosofia sau istoria, este o atitudine în fața lumii și a vieții. Această atitudine a umanității, oricât de primitiv conștientă de sine, a marcat timpul și a dat o anumită specificitate fiecărei părți din teritoriul planetei. Indiferent de domeniul supus discuției, religia își are locul său bine stabilit întrucât, în lume, ea regularizează raportul dintre om și misterul vieții, al morții.

Cine uită de religie, ratează viața deoarece ea constituie un factor determinant implicat în toate relațiile de viață. Statele europene au ținut cont în Constituțiile lor de această realitate în complexitatea ei. Conștiința religioasă crescândă se confruntă însă cu o schimbare de perspective generată de noul context al Comunității Europene. Spectrul larg al relațiilor juridico-religioase privitoare la Bisericele de stat și laicitate, neutralitate și cooperare își are originea în imanenta diversitate din țările comunitare.

Religia reprezintă legătura liberă și conștientă a omului cu ființa superioară. În acest sens comunicarea nu numai că este cerută dar se impune ca fundament în susținerea sentimentului religios atât în relația dintre om și Dumnezeu cât și în cea dintre semeni.

Problemele religioase dețin pretutindeni un loc aparte în viața publică. De fapt, dintotdeauna religia a fost esențială pentru manifestarea ființei umane, încât până în momentul de față nici o societate nu s-a putut lipsi de ea.

Mai mult “religia își poate pune amprenta asupra culturii și prin modelarea instrumentelor statului, având potențialul de a promova cauze politice cel puțin în ceea ce privește menținerea ordinii și posibilitatea de a-i predispuce pe oameni să manifeste reținere și autocontrol”¹. Când evaluăm relația dintre religie și cultură trebuie să avem în vedere așa-numita religie practică, adică religia așa cum se manifestă ea la nivel social.

Domeniul religiei nu se limitează la tot ceea ce atinge în mod exclusiv pe Dumnezeu. Obiectul unui comportament religios poate fi chiar și o piatră, un animal, cerul sau stelele, spirite sau elemente fizice. Riturile și cultele religioase au aceeași funcție: de a încerca să încurajeze ceea ce este judecat bine și a îndepărta ceea ce este rău. Luată în serios, această simplă observație ar putea să ne dea cheia atitudinii și experienței religioase: este vorba de felul în care ea salvează, eliberează pe oameni de amenințările și de pericolele prezente asupra ființei umane. În această privință, religia insistă asupra mântuirii, asupra eliberării, asupra împlinirii, indiferent cum aceasta este înțeleasă în credințe diferite².

Toate societățile și culturile, în diversitatea istorică a organizării lor, au operat în reprezentările lor colective cu o zonă a sacralității, pe care au folosit-o ca funcție și sistem de referință pentru sensurile conferite istoriei și vieții umane. Mircea Eliade a ținut să specifice expres acest lucru:

“Sacru este un element în structura conștiinței și nu un stadiu în istoria acestei conștiințe. La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios, căci alimentația, viața sexuală și munca au o valoare sacramentală. Altfel spus, a fi sau mai degrabă a deveni om înseamnă a fi religios”³.

¹ **Bryan Wilson**, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, 2000, trad. Dara Maria Străinu, pp. 84-85.

² **Rudolph Brandner**, *L'Interculturalité: une approche philosophique*, Colloque Vers un pluralisme constructif, (Siège de l'UNESCO, Paris, 28-30 janvier 1999), Organisation des Nations Unies pour l'éducation, la science et la culture Secrétariat des pays du Commonwealth CLT-99/CONF.601/CPL-5, Paris, janvier, 1999, p. 7.

³ **Mircea Eliade**, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. VIII.

Eliade subliniază necesitatea de a cerceta religia dintr-o perspectivă interdisciplinară, din care nu pot lipsi abordările istorice, sociologice, culturale, psihologice: “În realitate, nu există fapt religios în stare pură. Un fapt religios este totdeauna și concomitent fapt istoric, sociologic, cultural și psihologic”⁴.

Religia este astfel integrată în ansamblul culturii, ansamblu care, la rândul lui, se răsfrânge și se manifestă prin valorile religioase. În nucleul fiecărei culturi se află valorile și credințele religioase, ce interferează cu valorile estetice, morale și politice, influențând întreg ansamblul. Distincția dintre sacru și profan, precum și interferențele lor, se manifestă în toate culturile și în toate timpurile, inclusiv în epoca actuală, apreciată de Eliade drept “etapă ultimă a desacralizării”⁵.

Religia, în variatele sale manifestări, este în ultima instanță o tentativă de a asigura comunicarea dintre om și transcendență, dintre om și divinitate, prin texte fondatoare, prin mituri, rituri, simboluri, instituții. La fel, știința, ca demers rațional și specializat de cunoaștere, reprezintă o încercare a omului de a descifra și de a traduce în limbaj uman secretele naturii, deci un mod de a pune întrebări naturii.

Religia, ca formă culturală, poate fi privită și din perspectiva funcțiilor sale formative, teoretice întrucât ea cuprinde și viziuni despre lume, reprezentări asupra raporturilor dintre om și divinitate, prescripții cu valoare practică sau medicală etc.

În ceea ce privește relație dintre cultură și religie, Lucian Blaga susține că omul, deși simte realitatea prezenței transcendentului în existență, el este totuși sortit creației, are un destin creator permanent. Accentuând posibilitățile și predispoziția spre creație, spre autonomia lumii, scriitorul distruge legătura dintre transcendent și imanent. Omul trăiește într-un mediu specific, creat de el

⁴ **Mircea Eliade**, *Religiile*, studiu din lucrarea *Interdisciplinaritatea și științele umane* (traducerea din franceză a lucrării cu același titlu apărută în 1983 sub egida UNESCO), București, Editura Politică, 1986, pp 386- 387.

⁵ **Ibidem**, p. 388.

însuși, într-un univers simbolic care-l detașează de natură. Cultura apare astfel doar ca un mod specific uman de existență, ca o necesitate absolută, ca un rezultat al creației umane. Cu toate acestea cultura are astfel o “semnificație metafizică”⁶, fiind o dimensiune definitorie a omului sub raport antropologic și istoric.

Chiar dacă prin Blaga ne aflăm pe terenul unei dihotomii între material și spiritual, între cultură și religie, această nu anulează cu nimic din importanța acordată creației ca fundament cultural. Această realitate ne trimite spre cerințele religiei creștine care își trăiește idealurile prin acțiunea neîntreruptă în drumul spre un Dumnezeu, immanent și transcendent, în același timp. Se deschide astfel drumul spre mister spre, spre ceva care ne depășește dar ne ajută în același timp să dăm naștere valorilor. Suntem prinși în concret dar trăim prin spirit, prin ceea ce simțim dar nu se vede. Aceasta ar putea constitui punctul de plecare spre înțelegerea spirituală, religioasă a fenomenelor culturale.

Este adevărat că de-a lungul istoriei s-au format tot felul de opinii legate de religie, de implicațiile acesteia în viața obișnuită, de importanța aspectelor culturale pe care ea le creează. În acest sens, Alexandru Tănase afirmă:

“Religia este o formă a conștiinței sociale și a culturii spirituale. Ca fenomen cultural apariția religiei a constituit o necesitate istorică și nu un produs al hazardului. Religiei i se reproșează faptul de a fi fost totdeauna o frână a progresului intelectual dar și incapacitatea sa de fonda o adevărată morală și o ordine politică justă”⁷.

Fără îndoială, religia reprezintă un factor determinant implicat în toate relațiile de viață. Statele europene au ținut cont în Constituțiile lor de această realitate în complexitatea ei. Date fiind situațiile tensionate contemporane, în care religia joacă un rol special, Uniunea Europeană nu poate prelua pur și simplu unul din sistemele religioase existente. Se impune o rezolvare pragmatică

⁶ Blaga, Lucian, *Trilogia valorilor, Opere*, vol. 10, Editura Minerva, București, 1987, p. 510.

⁷ Tănase, Alexandru, *Cultura și religie*, Editura Politică, 1973, p. 6.

a problemelor apărute la acest nivel cu luarea în considerare a fiecărui caz în parte și în același timp cu privirea orientată în direcția corectă. Toate aceste lucruri ne afirmă încă o dată că încercările istorice de marginalizare a religiei, ca un simplu fenomen social trecător, au eșuat și că e nevoie de o mai mare responsabilitate față de ceea ce apare în jurul relației dintre om și divinitate.

Acest lucru este cu atât mai necesar cu cât cultura postmodernă se arată a fi una întortocheată și neorientată definitiv ceea ce tensionează relațiile și alimentează necomunicarea. De fapt, “postmodernitatea în care se pare că am intrat vine să distrugă vechile repere, să angajeze altele neexperimentate încă, să dilueze valorile normale cu care omul s-a obișnuit”⁸. Aceasta face ca, într-o lume profund secularizată, religia să nu aibă un loc fixat și determinat cu necesitate.

⁸ Cucos, Conf. univ. dr. Constantin, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com, p. 2.

2. Religia în contextul social actual

Subcapitolul anterior a trasat doar câteva aspecte și problematizări legate de fenomenul numit religie, constituind doar un preambul în încercarea de a arăta rolul sentimentului religios în relațiile interumane și implicit în cultură. Contextul social și istoric al experiențelor religioase trebuie însă investigat cu atenție fără a reduce religia la statutul de un simplu fenomen derivat al unor structuri sociale.

În ciuda acestei realități, de cele mai multe ori, religia, fiind în esența sa o chestiune de valori, este forțată să se retragă în domeniul privat, pierzându-și treptat atât locul cât și relevanța în domeniul public. De fapt, în modernitate, a fi religios este acceptabil, dar aceasta numai în măsura în care religiozitatea personală nu are pretenția de a depăși granițele lumii private și de a invada astfel domeniul public. Intrăm deja în domeniul relativizării ceea ce caracterizează timpul prezent mai ales când este vorba de manifestarea religiosului. De aceea se naște întrebarea: Cum se poate menține credința în absolut într-o lume relativă?

Răspunzând la această întrebare Berger, spune că prima opțiune (și probabil cea mai dominantă în creștinismul occidental) este familismul⁹. Religia și familia sunt cele două dimensiuni ale existenței ce asigură omului modern sens într-o lume fără sens. Alții dau curs liberalismului teologic sau tradiționalismului¹⁰. Cel dintâi curent urmărește abdicarea treptată de la normele

⁹ Berger, P., *The Heretical Imperative*. O continuare creativă a acestei teorii o constituie Watler, A, *A Long Way from Home*, Paternoster, Carlisle, 1979. O critică a teoriei lui Berger se poate găsi în Bruce, S., (ed.), *Religion and Modernization*, Oxford University Press, Oxford, 1992, apud Silviu Rogobete, *Religie și schimbare socială*, p. 8.

¹⁰ Chiara Lubich, *O altfel de globalizare*, <http://arhiepiscopia-ort-cluj.org/cultural/revista/f>, pp. 4-5.

și valorile religioase și adaptarea acestora la normele și la valorile societăților liberale dominate de relativism. Cel de-al doilea, tradiționalismul, este caracterizat prin respingerea sistematică a noului și orientarea cu precădere asupra trecutului pentru a se păstra intact ceea ce s-a moștenit prin intermediul tradiției, care reprezintă de fapt singura autoritate ce poate aborda noul.

Oricum am privi lucrurile, realitatea este că societatea prezentă, indiferent de spațiul în care se manifestă, reușește cu greu să experimenteze sentimentul religios datorită interesului galopant pentru ceea ce ar putea oferi știința.

În acest context, religia creștină a încetat să mai joace un rol obiectiv în societatea europeană pentru a fi izolată în sfera subiectivismului personal care s-a transformat în sursă de proliferare a sectelor¹¹. În aceste vremuri de neîncredere generalizată, când neliniștea și deruta se instalează ușor, criza marilor instituții, printre care și cele religioase, îi îndeamnă pe mulți oameni să caute noi experiențe spirituale. Religia devine o enciclopedie a vieții spirituale¹², dând răspunsuri la toate problemele de conștiință: viața solitară, viața familiară, viața socială, politică și militară, viața artistică, științifică, filosofică, totul intră în preocupările ei modelatoare urmând concepția dogmatic-teologică, în care este sistematizată lumea și viața. Îngrijorat de turnura pe care a adus-o rațiunea în scopul dezvoltării unei societăți care accentuează tot mai mult teoria morții lui Dumnezeu, sociologul german Max Weber spunea: “raționalizarea crescândă a acestei lumi, raționalizarea dreptului, a statului, a științei sau artei constituie caracteristica fundamentală care distinge societățile occidentale moderne de cele care le-au precedat”¹³.

Secularizarea societății, afirmarea crescândă a individualismului și mondializarea conduc la o explozie a religiilor, credințelor, sectelor. Ofertele de

Silviu Rogobete, *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București, 2002, www.areopagus.ro/realrolrelsocnec, pp. 7-8.

¹¹ **Pr. Prof. dr. Dumitru Popescu**, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p. 149.

¹² **Pârvan Vasile**, *Despre valorile istoriei; istorie, filosofie, artă, religie*, curs, 1920, p. 8.

¹³ **Pr. Prof. dr. Dumitru Popescu**, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului biblic și de misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p.68.

salvare se multiplică pe o piață a religiosului total liberalizată, unde înfloresc mixajele, inovațiile, sincretismele, noile misticisme, proliferând, de asemenea, șarlatanii de tot felul ai religiozității. Odată ce religia este definită ca o afacere de ordin privat, atunci fiecare individ poate alege din avantajul mesajului creștin numai acele elemente care îi convin lui¹⁴.

Sectele care ne-au invadat în ultimii ani sunt răspunsul acestei dihotomii dintre public și privat care ignoră adevărul religios păstrat până în ultimele secole pentru a se crampona în interpretări personale fără nici o bază divină. Supranaturalul ia adesea locul divinului și nu mai contează nici coerența, nici dumnezeul căruia i te închini: fiecare caută ceea ce îi face lui bine. Omul se arată astfel a fi inseparabil legat de pământ.

Interesul diminuat al oamenilor pentru supranatural și importanța redusă a acestuia în organizarea societății contemporane arată că atât concepțiile despre o ordine transcendentă cât și preocuparea pentru valorile ultime sunt din ce în ce mai puțin relevante pentru viața modernă. Dezvoltarea științei și a orientărilor filosofice care o sprijină au știrbit din pretențiile religiei de a o oferi o interpretare atât a universului natural cât și a ordinii sociale.

“Mitul creștin al creației a fost dat la o parte, putând fi menținut doar ca o alegorie”¹⁵. În timp ce în Orient s-a manifestat un grad mare de toleranță față de diversele idei și practici religioase, în Occident a prevalat exclusivismul și cerința ca dogmele religioase să fie expuse într-o formă logică, fără contradicții interne. Așteptarea întoarcerii Mântuitorului creștin a devenit o legendă populară care a provocat izbucniri de entuziasm, disidențe și chiar revolte fățișe împotriva bisericilor și a religiilor. Noile mișcări religioase le aduc oamenilor alinare prin metode mai simple. Ele nu se încurcă în hățișurile tradiției, folosesc un limbaj și

¹⁴ **Leslie Newbigin**, *Foolishness to the greeks*, Wcc, Genève, 1986, p.145, apud **Pr. Prof. dr. Dumitru Popescu**, *Ortodoxie și contemporaneitate*, Editura Diogene, București, 1996, p.149.

¹⁵ **Bryan Wilson**, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, 2000, trad. de Dara Maria Străinu, p. 69.

simboluri contemporane și calea mai directă a mobilității spirituale. Noile mișcări se adaptează ethosului predominant al societății contemporane.

Ne aflăm în perioada în care individul e gestionarul propriei sale conștiințe, centrul de greutate deplasându-se de la factorii de control social spre autocontrolul fiecărui individ în parte. În acest sens stăpânirea lumii devine un concept cheie ce lasă urmări negative în mersul istoriei.

O asemenea tendință nu face decât să închidă pe om în propriul său univers și să dezică valoarea comunicării a relațiilor interpersonale. Omul nu mai e doar o parte a unui tot ce trebuie să contribuie la bunul mers al lucrurilor ci devine el însuși o entitate dornică de un autocontrol perfect prin care să se ridice deasupra tuturor. Din relația normală de dialog dintre Creator și creatură se ajunge la o minimalizare a divinității în scopul reușitei personale care nu mai ține cont de nimeni și de nimic.

Raționalizarea raporturilor dintre oameni clarifică tuturor adevărul că individul nu trăiește prin sine, ci prin societate. Complicarea vieții civilizate, cu specializările din ce în ce mai fine ale ocupațiilor vieții productive, creează o tot mai mare interdependență între indivizi. Omul devenit conștient de sine, în bucuria de a-și fi creat o lume a lui, crede că se poate despărți de Cosmos, socotindu-se autonom în Univers.

La începutul secolului al XX-lea, secularizarea apare pentru sociologi ca un proces inevitabil, religia găsindu-se descalificată în raporturile sale cu modernitatea și cu procesul raționalizării. Fie ca este vorba despre K. Marx, E. Durkheim sau M. Weber, toți aceștia au anunțat pierderea influenței și importanței religiei în societățile moderne. Pentru Karl Marx care considera religia ca opiu pentru popor aceasta trebuia să dispară odată cu venirea societății fără clase și cu sfârșitul alienării. Pentru Emile Durkheim religia trebuia să fie înlocuită printr-un fel de religie civilă continuând o morală care să permită

întărirea coeziunii sociale. În fine, pentru Max Weber progresul omenirii va conduce, printre altele și la marginalizarea religiei¹⁶.

Se anunță un inevitabil declin al religiei, declin echivalent, pentru J. F. Collange, cu o de-creștinare care nu încetează să lovească Bisericile¹⁷. Procesul masiv de raționalizare a activităților sociale care duce la o depersonalizare a raporturilor sociale nu face decât să ne apropie de aceasta și ne face să vedem în locul religiei și al bisericii stabilirea cu desăvârșire a științei și a statului. Max Weber vede ca o continuare „salvatoare” pentru el, implicarea omului prin profesia sa, percepută ca o probă a credinței¹⁸. În acest sens nu se face decât să se întărească ideea lipsei Bisericii care nu mai este necesară pentru un individ ce nu răspunde decât în fața unei autorități terestre.

În ciuda instituțiilor, departamentelor, disciplinelor educaționale care se ocupă de relațiile interumane, societatea europeană care tinde să se formeze e tributară oarecum formelor religioase în care se mișcă. În ciuda aparențelor, rugăciunea în comun este amenințată de accentul pus pe interiorizarea omului, comunicarea e doar de suprafață, de complezență, religia, indiferent de principiile ei, vizând de cele mai multe ori reușitele pământești.

Totuși, secularizarea nu înseamnă sfârșitul sau declinul religiei, ci trimite mai degrabă la un proces al transformării situației socio-culturale a religiei printr-o înțelegere a universalului prin intermediul localului, a pluralității prin individualitate și invers dar numai datorită unității ce le poate susține. În acest sens, nici uneia din cele două nu i se poate recunoaște o superioritate, ci mai degrabă ar trebui afirmată o complementaritate, o relație reciprocă care își are drept model Sfânta Treime.

¹⁶Jean Pierre BASTIAN, *La foi en situation, Considérations sociologique sur les croyances et les pratiques religieuses contemporaines*, in Bernard KAEMPF (coord.), *Introduction a la théologies pratiques*, Strasbourg, Presse Universitaire de Strasbourg, 1997, p. 64.

¹⁷J.F. COLLAGE, *Identité, démocratie et ethos européen: Eglises et religions dans la construction de l'Europe et la Nation*, Geneve, Labor et Fides, 1999, p. 220-221, apud Conferința prezentată cu ocazia *Congresului internațional "Familia și Viața la începutul unui nou mileniu"*, 25-27 sept. 2001, organizat de Biserica Ortodoxă Română, Biserica Catolică din România, p.1.

¹⁸Pr. Prof. dr. Dumitru Popescu, *Hristos, Biserică, Societate*, Editura Institutului biblic și de misiune a Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p.73.

Unitatea, drepturile egale, sunt bine reglementate în scris, însă sistemele sociale doar par a fi interesate de ele. Aceasta pentru că individul nu mai vizează un ideal comun al unei majorități ci se limitează la propria persoană. Religia, în înțelesul ei simplu de legătură liberă și conștientă dintre om și o ființă superioară, devine doar un cadru de manifestare în care nu mai sunt doi ci unul.

“Raționalizarea celor spirituale a dus la declinul religiei și la acceptarea unei noi moralități – una permisivă”¹⁹. Viziunea religioasă asupra lumii este înlocuită progresiv de bagajul de idei al științei și tehnologiei. Aceasta nu va aduce câștiguri politice și economice capabile să compenseze pierderea bogăției culturale, a diversității, a manifestărilor unice ale spiritului uman.

Ca urmare a noii organizări pe principii tehnice și raționale, tradițiile locale își pierd din însemnătate. Societatea devine mai nesimțitoare iar sensibilitatea față de semeni, grija interpersonală, ocupă mai puțin loc în viețile noastre. Religia este astfel afectată în stilul ei de comunicare, în timp ce mass-media câștigă tot mai mult teren și dezvoltă tot mai multe surse comunicaționale²⁰.

Nu este numai o modificare petrecută în societate ci o transformare a societății în chiar organizarea ei de bază. Aici intervine fenomenul de secularizarea care se referă la diminuarea importanței religiei pe plan social. Comunitatea nu se mai interesează de nuanțe artistice, spirituale care ar putea îmbogăți trăirea individului ci se oprește la criteriul strict tehnic, rațional, ceea ce înlătură conștiința specific religioasă.

Societățile moderne par să fi căzut pradă unor boli fără antidot care se caracterizează prin: subordonarea valorilor spirituale față de cele materiale, fetișizarea eficienței tehnice și a succesului imediat; exteriorizarea vieții și alienarea omului în universul tehnic, golirea interiorității umane de aspirații și trăiri autentice; masificarea și robotizarea omului, anularea personalității,

¹⁹ Bryan Wilson, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, 2000, trad. de Dara Maria Străinu, p. 104.

²⁰ *Ibidem*, p. 146.

standardizarea atitudinilor și a comportamentelor; secularizarea vieții și anularea relației dintre om și transcendență, pierderea sensului vieții, disoluția reperelor valorice și a motivațiilor. Câștigul personal este cuvântul de ordine în viața modernă care nu mai are nevoie de nici o altă legitimare iar ceea ce le oferă societatea modernă celor săraci este sprijinul material și nu cel moral.

În orice societate și stat drept, ideea de supranatural devine o presupunere arbitrară. Statul modern sau o grupare de state, care se luptă să formeze aglomerări și mai mari, par a nu mai fi interesate de referatul creației sau de alte învățături biblice. Ceea ce contează acum e doar o simplă documentație cu articole, clauze sau prevederi care cu greu sunt aplicate.

În sistemul societal avansat, supranaturalul nu mai joacă nici un rol în ordinea percepută, trăită, instituită. Mediul de viață este ostil supranaturalului, se bazează pe proceduri raționale, planificate, elaborate de oameni iar moralitatea înseamnă obtuzitate. A exprima atitudini morale este totuna cu a-i inhiba pe oameni atunci când aceștia doresc să acționeze așa cum vor.

“Planificare și nu revelație; ordine rațională și nu inspirație; rutină sistematică și nu acțiune carismatică sau tradițională - iată imperativele ce se impun în zone tot mai largi ale vieții publice”²¹.

Anularea transcendenței și subordonarea vieții unor scopuri imediate sunt atitudini ce țin de esența însăși a lumii moderne, de cultul ei pentru valorile utilitare și pentru puterea seculară.

Viziunea lui Benda pentru această lume degradată este sumbră. O societate ce profesează un realism integral și nu mai poate asigura viitorul valorilor spirituale se îndreaptă în chip logic, spune Benda, spre un “masacru organizat între națiuni și între clase”, spre “războiul cel mai total și mai desăvârșit pe care l-a avut lumea vreodată”²².

²¹ **Bryan Wilson**, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, 2000, trad. de Dara Maria Străinu, p. 202.

²² **Julien Benda**, *Trădarea cărturarilor*, București, Editura Humanitas, 1993, pp. 169, 183.

Ironia sa este cu atât mai crudă atunci când afirmă: “În urma acestui război zoologic, specia umană se va extermina pe sine, iar istoria va zâmbi la gândul că Socrate și Isus Cristos au murit pentru această specie”²³.

Valorile religioase și cele morale, care au fost coloana vertebrală a culturilor premoderne, au intrat în eclipsă, ajungând la finele secolului XX să fie considerate aspecte ale vieții private, domenii în care se exercită liberul arbitru și angajările valorice individuale. Privatizarea moralei și a sentimentului religios reprezintă un semn clar al schimbărilor pe care le trăim la acest sfârșit de secol.

Această separare contrastantă între public și privat, pe lângă faptul că generează un individualism exacerbat²⁴, aduce cu sine și o serie întreagă de probleme în ceea ce privește rolul religiei în viața individului și în societate. Vremurile noastre se caracterizează printr-o susținere religiilor fragmentare, sincretice, personale, care își arogă moșteniri comune cu marile religii, tradiționale. Modernitatea actuală coincide cu întronarea individului și a drepturilor sale.

“Libertatea omului pare a nu mai avea margini. Divinitatea este adumbrată, împinsă la periferia preocupărilor noastre. Devine un accident, un suport psihologic oarecare la care recurgem pentru a ne simți bine. Constituie o dificultate să știm cine suntem, de unde venim, încotro mergem”²⁵.

Religia societăților industriale s-a intelectualizat atât de mult, încât ea și-a pierdut orice urmă de mister, orice dimensiune cosmică. Raportul cu Divinitatea este fragmentar, intermitent și interesat. Recurgem la rețetarul religios doar când suntem împinși de nevoi. Mai credem și noi din când în când. Ce să facem? Nu suntem siguri că vom câștiga ceva; este cert însă că nu pierdem nimic! Religia a

²³ *Ibidem*, p. 184.

²⁴ **Silviu Rogobete**, *Religie și schimbare socială. Câteva reflexii asupra rolului religiei în societatea contemporană*, New Europe College, București, 2002, www.areopagus.ro/realrolrelsocnec, p. 7.

²⁵ **Cucoș, Conf. univ. dr. Constantin**, *Postmodernitate și religie*, www.bpv.8m.com, p.1.

devenit un bun oarecare, supus legilor economiei de piață. Ea se consumă precum o hrană oarecare sau un medicament, într-un mod calculat, programat²⁶.

Religia se vede oarecum amenințată de progresul fără margini al științei și al tehnicii și de aceea se impune problema dialogului dintre cele două, ceea ce ar putea schimba situații și aspecte importante. Calea de ieșire nu constă în excludere ci într-un dialog continuu care să dea explicații și informații despre noile aspecte științifice.

Provocarea care rămâne astfel pentru omul religios este, așa cum spunea Mântuitorul, de a înțelege bine vremurile, de a lua crucea în fiecare zi și de a fi gata să-L urmăm, ducând mesajul Vieții, al Iubirii, al Adevărului, unei lumi atât de lipsită de aceste realități existențiale.

²⁶ **Ibidem**, p. 2.

3. *O religie europeană?!*

Manifestarea unei entități religioase într-un spațiu cât mai larg de subiecți, pe cât este de frumoasă și de interesantă, pe atât este de greu realizabilă, de vreme ce imaginea actuală a Europei pare a se caracteriza printr-o fragmentare din ce în ce mai accentuată în ceea ce privește sentimentul religios. Fără îndoială că diversitatea culturală poate susține creația și implicit apariția unor lucrări valoroase în toate domeniile, însă acest lucru nu este valabil și în cazul religiei.

Tocmai de aceea, ideea de europeanizare a culturii constituie o mare provocare întrucât, în măsura în care ar fi realizabilă ar duce la contopirea sau chiar la pierderea particularului în universal, la dispariția specificului care dă culoare vieții. Cu atât mai dificilă este problema în ceea ce privește situația religiei. Lucruri care dăinuie de secole, greu poți să le schimbi sau chiar nu te poți atinge de ele date fiind situațiile sociale și politice existente. Mutații și mișcări culturale s-au mai întâmplat și acum se așteaptă acest lucru și din partea religiei. Cum cele două domenii se condiționează e posibil să avem tot felul de surprize plăcute sau mai puțin plăcute.

Ținând sau nu cont de elementele culturale, Huntington²⁷ supraevaluează criteriul religios de diferențiere. Huntington acordă factorului religios un rol primordial în declanșarea conflictelor. Este un punct de vedere ce nu poate fi ignorat. Cele mai acute conflicte se produc pe frontierele ce despart lumea creștină (occidentală și ortodoxă) de cea musulmană (zona Balcanilor, Caucaz, Asia Centrală, zonele Mării Negre și ale Mării Mediterane). Aceste arii de

²⁷ Samuel P. Huntington., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Editura Antet, 1998, p. 36

contact inflamează identitățile și le aduc în stare de fierbere, mai ales acolo unde în spatele lor răbufnește o energie religioasă.

Huntington supraevaluează importanța pe care ar avea-o religia în definirea civilizațiilor și în întreținerea surselor de conflict dintre ele. El pune în discuție zona în care creștinismul occidental (catolicismul și protestantismul) se întâlnește cu ortodoxia și cu islamul și consideră că ar reprezenta o zonă vulnerabilă, întrucât ar fi vorba de trei blocuri de civilizație diferite, iar frontierele dintre acestea ar fi locul unor conflicte majore în viitor²⁸.

Împărțind Europa după criterii religioase în două tipuri de civilizații, autorul rupe Transilvania de restul României, printr-o linie ce tăie continentul de la Marea Nordului la Marea Adriatică, divizând, pe lângă România, și alte țări (Belarus, Ucraina și spațiul fostei Iugoslavii). Aceasta ar fi, după opinia lui Huntington, frontiera ce desparte catolicismul și protestantismul de ortodoxie, deci, implicit, aceasta ar fi frontiera estică a civilizației occidentale, de fapt a Europei, așa cum afirmă în termeni expliți Huntington.

Autorul vrea să stabilească un criteriu clar privind extinderea UE și a NATO spre est. Identificarea Europei cu creștinătatea occidentală apare ca un criteriu clar pentru admiterea de noi membri în organizațiile occidentale.

Iată un mod de-a dreptul straniu de aborda azi integrarea europeană din perspectiva unor vechi fracturi religioase și culturale ale continentului. În loc să ne proiecteze în viitor, paradigma lui Huntington ne retrimite în trecut, mutând în epoca postmodernă tensiuni și conflicte care s-au consumat în cea premodernă. Astfel, țările ortodoxe nu ar avea certificat de țări europene în adevăratul sens al cuvântului, pe motive ce privesc fundamentul religios al culturii lor istorice.

²⁸ *Ibidem*, p. 36.

Această problematică a fost abordată, printre alții, de Lucian Blaga²⁹ în perioada interbelică, fără a ajunge la concluzia că ortodoxia ar fi un obstacol în calea integrării noastre în structurile europene.

Faptul că popoarele ortodoxe sunt și azi în condiția de zone subdezvoltate ale Europei, zone ale periferiei și ale semiperiferiei europene, este explicabil prin factori istorici bine cunoscuți. Știm că în tradiția sa, catolicismul a asimilat valorile divine cu ideea de stat, biserica fiind considerată un stat al lui Dumnezeu pe Pământ. Credința catolică a preferat întotdeauna valorile autorității, fiind animată de spiritul juridic roman, de disciplina religioasă, de voința de putere.

La rândul său, protestantismul s-a născut din întâlnirea spiritului creștin cu popoarelor germanice, mediu în care libertatea individuală a fost asimilată cu absolutul. Viața religioasă protestantă este dominată de problematizare, de neliniște interioară, precum și de un acut sentiment al datoriei raționale.

“În Europa protestantismul a redirecționat energiile omului înspre cele pământești. Îmboldul dat muncii în această viață a sporit considerabil realizările științei. Oamenii se folosesc de legământul lui Dumnezeu de a stăpâni pământul și universul pentru a demonstra minunile universului fizic - toate acestea pentru a se evidenția slava lui Dumnezeu”³⁰.

Făcând referire la ortodoxie, politologul Francois Thual consideră că ortodoxia după marea încercare din perioada comunistă se afirmă acum în rolul său de “inspiratoare și de garant al națiunilor ieșite din lumea slavo-byzantină. În același timp, ea se pregătește pentru o nouă misiune: aceea de meterez împotriva întoarcerii islamului”³¹.

E o misiune care nu este nouă. Ea s-a considerat permanent o apărătoare a creștinismului autentic și un garant al acestei tradiții sacre împotriva tuturor

²⁹ **Blaga, Lucian**, *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1996, p. 141-142.

³⁰ **Bryan Wilson**, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, 2000, trad. Dara Maria Străinu, p. 88.

³¹ **Francois Thual**, *Géopolitique de l'orthodoxie*, deuxième édition revue et corrigée, Paris, Editeur Dunod, Institut de relations Internationales et Stratégiques, 1994, p. 14.

ereziilor, a schismelor și a altor religii. Această percepție e trăită intens nu atât în cadrul oficial al bisericii, ci în psihologia colectivă. Ortodoxia a avut un adevărat rol de gardian pentru tezaurului sacru al creștinismului chiar dacă autorul nostru o acuză de “complexul slujitorului care suferă”³², pentru că ea s-a perceput ca fiind persecutată de occidentali, de turci, de comuniști. Acest dispozitiv ideologic este amplificat azi de confruntarea cu islamul. În aceste condiții, religiozitatea se află în miezul atitudinilor etnico-naționale.

Acest lucru se observă foarte ușor dacă luăm în considerare provocarea musulmană care, deși nu a prea constituit un subiect în cadrul culturii europene, iată că acum devine nucleu al discuțiilor pentru întreaga lume. În contextul Renașterii Islamului ca mod de viață care transcende și unește religia cu politica, diferit de conceptul creștin-occidental al separării domeniilor împărăției divine și a celei lumești, punctele de confruntare a celor două civilizații sunt identificate de Huntington³³ a fi: proliferarea armelor nucleare, drepturile omului și ideologia liberal-democrației, controlul petrolului, migrația, terorismul fundamentalist-islamic și intruziunea americană conceptualizată sub denotația de imperialism.

Ținând cont doar de cele supuse aici discuției, ne dăm cu ușurință seama că o simplă privire asupra situației religioase din cadrul și din exteriorul Europei, ne formează o idee despre implicațiile și urmările pe care o singură religie le-ar avea în acest cadru. Fără îndoială, provocarea unei singure gândiri doctrinare în acest teritoriu, a fost și va rămâne o certitudine pentru generațiile actuale și viitoare.

A da suflet Europei înseamnă a-i arăta ținta spre care să se îndrepte. Uniunea Europeană trebuie să includă religia în dimensiunea sa instituțională. Ignorând acest lucru nu face decât să conteste aspectele esențiale ale vieții cetățenilor ei. Ea are obligația să intre în dialog oficial cu Bisericile și comunitățile religioase și să țină cont mai mult ca înainte de ceea ce reprezintă religia în sine. Uniunea nu poate prelua pur și simplu unul din sistemele

³² *Ibidem*, p. 14.

³³ **Samuel P. Huntington**, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, București, Editura Antet, 1998, pp. 309, 312.

existente. Se impune neapărat o rezolvare pragmatică a problemelor apărute la acest nivel³⁴.

Să nu uităm însă, că omul rămâne veriga principală întru toate și doar niște instituții care, de multe ori, iau decizii pripite sunt insuficiente ca rentabilitate. De aceea, cred eu, implicarea personală constructivă în orice mijloc de activitate, va schimba, în timp, anumite stări de fapt care nu fac decât să împiedice desfășurarea planurilor unor oameni cu responsabilitate față de tot ceea ce există. Fie că e filozofie, economie, sociologie, teologie, istorie, religie, orice domeniu trebuie să-și aleagă oamenii cu spirit de răspundere, care, sub protecția credinței, speranței și dragostei să încerce să-și facă „doar” datoria de om. De aici pleacă totul.

³⁴ **Robbers, Prof. Gerhard**, *Relația dintre Comunitatea Europeană și comunitățile religioase*, Bruxelles, Belgia, 12-13 noiembrie, 2001, Programul *Une Ame pour l'Europe*, <http://www.trafic.ro/top/?rid=edituratrinitasro>, p. 3-4.

4. O privire creștină asupra ideii de europenizare

Cum o “cultură europeană” nu se poate manifesta corect fără sentimentul religios, problemele vor crește în încercarea de așeza unele elemente culturale lângă cele religioase și invers, întrucât cele două aspecte sunt de cele mai multe ori obișnuite să se manifeste într-un anumit cadru iar o anumită schimbare ar aduce probabil pierderi privind autenticitatea și valoarea. În acest sens, Sfinții Părinți întăresc ideea unei autentice conviețuiri numai în cadrul unei trăiri condusă de aceleași legi și aceleași idealuri.

Păstrarea învățăturilor patristice face oarecum dificilă dar nu imposibilă sarcina de a trasa criteriile unei culturi europene căreia îi este indispensabilă manifestarea religioasă. Retrăirea valorilor din primele secole creștine dar sub imboldul unei vertiginoase accelerări în toate domeniile, ne-ar putea apropia de ceea ce am putea numi o Europă culturală comună, numai în sensul de acceptare a realităților din toate țările europene dar cu tendința vădită de a oferi aceeași șansă, același criterii sociale și economice țărilor rămase într-un anumit con de umbră. Este vorba dacă vreți de același har primit de oameni dar care este folosit diferit.

Din punct de vedere creștin, cerința este de a conștientiza pe fiecare și de a nu impune, de a dăruia și nu de a lua, de a uni, de a găsi punctele comune și nu de a despărți. Ulterior diferențele vor fi asumate de ceea ce este deja comun și speranța își va urma cursul ei prin împreună-lucrarea omului cu Dumnezeu. Unitatea și înțelegerea pe toate planurile își va atinge scopul prin relația dintre om și Dumnezeu. “Dobândește duh pașnic și mii de oameni se vor mântui în jurul

tău” spunea Serafim de Sarov³⁵ fără să cunoască problemele lumii actuale și fără să se cramponeze în discuții inutile și interminabile. Același lucru ar trebui să-l facem și noi astăzi și să ne ocupăm nu de crearea unor coloși, a unor adunări imense ca participare, ci de celula societății care e familia. De aici pleacă totul, de jos și cine crede că poate domina prin simpla lui funcție se înșeală.

Atât timp cât adevărurile sociale, politice nu converg cu cele religioase e greu și să gândești la un întreg perfect funcționabil.

Pentru unii, astfel de idei folosite ca fundament pentru viața religioasă a unei bune părți a Europei, par doar o glumă îndrăzneță, mai ales atunci când încerci să spui că adevărata unitate există în potență. Această atitudine pleacă de la diversitatea religioasă cu care se luptă lumea actuală și care dă multe neazuri tocmai datorită libertății rău înțelese. Sfinți Părinți au ținut să avertizeze asupra acestui lucru: „Biserica adevărata a lui Hristos este una singura din care în diferite timpuri s-au despărțit diverse adunări eretice și grupări schismatice”³⁶.

Nu pot exista fragmente de mântuire, fragmente de adevăr și nici jumătăți de credință, odată ce Vestea cea bună, Evanghelia lui Hristos, a fost propovăduită în lume prin sfinții săi ucenici și apostoli care au întemeiat Biserica.

Nu poți să construiești ceva durabil fără să ai o bază comună și tocmai religia trebuie să fie această bază. Cine nu-si dă seama de acest lucru nu face decât să piardă vremea și să urmărească alte interese. O cultură europeană trebuie să se fundamenteze pe o religie europeană ceea ce din păcate pare tot mai greu chiar și de imaginat. O singură Biserică cu o singură învățătură pentru relațiile interumane poate întări speranța fiecărei persoane în ceea ce va urma. Atunci când majoritatea va folosi materialitatea acestei lumi ca o oportunitate pentru viitor și când va oferi dezinteresat ajutor și dragoste, abia atunci putem vorbi de o

³⁵ **Serafim de Sarov**, apud *Despre Ecumenism*, Articol semnat de Scara, http://biserica.org/Publicatii/2000/NoVII/05_index.html, p.7.

³⁶ **Ioan Gură de Aur** apud *Despre Ecumenism*, Articol semnat de Scara, http://biserica.org/Publicatii/2000/NoVII/05_index.html, p. 8.

unitate reală ce poate da satisfacții în toate planurile. Aceasta presupune însă apartenența la un singur trup, la un singur întreg.

Fericitul Augustin spunea în acest sens: “Mântuirea ni se dă prin Biserică, iar cei ce sunt în afara Bisericii, nu vor primi viața veșnică”³⁷. Pentru a se ajunge la o asemenea realizare este nevoie de o adevărată competiție a dialogului constructiv.

În acest sens, Visser't Hooft, un cunoscător direct al dialogului interreligios afirma: “Martin Buber, cel care ne-a dat ceea ce este probabil cea mai profundă analiza a dialogului, a spus de la bun început ca premisa unui dialog genuin nu este ca partenerii să cadă de acord asupra unei relativizări a propriilor lor convingeri, ci să se accepte ca persoane. Pentru a intra într-o relație profundă cu o alta persoană, nu se cere ca aceasta să fie de acord cu mine, sau ca eu să fiu de acord cu ea, sau ca împreună să negociem un compromis, ci să mă întorc spre ea în voința de a o asculta, de a o înțelege și a căuta o îmbogățire reciprocă”³⁸.

Se exagerează prin faptul că o posibilă rezolvare a problemelor între creștini ar crea o Europă unită. Ar fi fără îndoială un început și o mare realizare dar problema celorlalte religii și culturi specifice, aceasta amestecare necontrolată de tradiții și moduri de gândire ar putea închide multe drumuri spre unitate care s-ar încăpățânează să rămână un ideal mai ales din punct de vedere religios și cultural.

Fără a căuta să se impună, exemplul dat de omul Hristos poate constitui un fundament în drumul spre pacea trupească și sufletească. Se impune însă formarea unor persoane bine intenționate în problema dialogului interreligios tocmai pentru a informa omul de rând, pentru a promova acceptarea prin iubire a celuilalt și integrarea lui într-un eventual nou mediu de viață. Ceea ce lipsește de

³⁷ *Ibidem*, pp. 4-5.

³⁸ Lignes Directrices de l'Action Oecuménique de la Fédération des Eglises protestantes de la Suisse, Fédération des Eglises Protestantes de la Suisse, 1994, p. 436-437. apud **Lucian N. Leuștean**, *Stadiul dialogului interreligios și perspectivele sale în ecumenismul european*, http://hiphi.ubbcluj.ro/JSRI/htmlversion/indexno_2/, p. 17.

fapt e buna intenție pentru cel de lângă noi, lucru care nu se poate încă preda fiecărei persoane din Europa prin simplele întâlniri ale reprezentanților din diferite ramuri de activitate. Acestea ar trebui să se extrapoleze la majoritatea oamenilor pentru care se fac aceste întâlniri pentru că de fapt ceea ce contează este reacția majorității. Din păcate modelul societății contemporane pare să promoveze tot mai mult, vrând-nevrând, un individualism, un egoism fără limite, ceea ce duce la înlăturarea interesului pentru majoritate. Individul actual e din ce în ce mai preocupat de multitudinea oportunităților de a-și petrece viața și nu de un ideal comun care ar putea rezolva, în timp, nenumărate probleme.

Într-o asemenea atmosferă, până și speranța, care e atât de bine conturată în ideea de ideal, și-a pierdut din cerințele ei de vreme ce omul se limitează din ce în ce mai mult la partea materială, trupească, spulberând în mod repetat încercările de manifestare ale sufletului. Acestea sunt deja privite doar ca ceva particular ce nu mai poate atinge “evoluția”³⁹ omenirii. În acest context, aplicarea învățăturilor creștine rămâne de foarte multe ori în stadiul de aspirație iar simpla încercare de a vorbi despre ea irită sau chiar supără contemporaneitatea.

³⁹ În ciuda progresului științific sunt totuși suspiciuni în ceea ce privește evoluția generală a omenirii.